

4. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

ТЕМА 1. Інвенція

План

1. Значення риторики та її місце серед інших наук.
2. Зв'язок риторики з логікою.
3. Інвенція – „винайдення думок”.

Література

1. Жеребкін В.Є. Логіка: Підручник. – К., 2002.
2. Івін О.А. Логіка. – К., 1996.
3. Клюев Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция): Учебное пособие для вузов. – М., 1999.
4. Леммерман Х. Учебник риторики. Тренировка речи с упражнениями. – М., 1997.
5. Джеймс Холл. Словарь сюжетов и символов в искусстве. – М., 1999.

І. Знати основні поняття: дискурсивна риторика; дискурс; мета, концепція, текст промови; реакція слухача; інвенція; силогізм; ентимема; інвенція; диспозиція; риторичне градування; таксономічна схема; емпіричний, енциклопедичний та компаративний матеріал.

Теоретичні відомості

Дискурс (від фр. Discours – мова) – зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими факторами; текст у дії; мова, розглянута як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей (когнітивних процесах). Дискурс – це мова, “занурена в життя”. Тому термін “дискурс”, на відміну від терміна “текст”, не застосовується до стародавніх й інших текстів, зв'язки яких із сучасним життям не відновлюються безпосередньо.

Дискурс включає паралінгвістичний супровід мови (Body Language), що виконує такі основні функції: ритмічну (“автодиригування”), семантичну, емоційно-оцінну, функцію впливу на співрозмовника, тобто ілокутивну. Дискурс вивчається разом із відповідними “формами життя” (репортаж, екзаменаційний діалог, інструктаж, світська бесіда, лекція тощо).

Дискурс пов'язаний із прагматичною ситуацією, що визначає його

комунікативну адекватність, обумовлює його інтерпретації. Життєвий контекст дискурсу моделюється у формі “фреймів” (типових ситуацій) чи “сценаріїв” (що роблять акцент на розвитку ситуації), розробка фреймів і сценаріїв – важлива частина теорії дискурсу, що використовується також у різних напрямках прикладної лінгвістики. З іншого боку, дискурс пов’язаний із ментальними процесами учасників комунікації: етнокультурними, психологічними, соціокультурними правилами та стратегіями породження і розуміння мови в певних умовах, що визначають необхідний темп мовлення, співвідношення між загальним і конкретним, новим і відомим, суб’єктивним (нетривіальним) і загальноприйнятим, експліцитним та імпліцитним у змісті дискурсу, міру його спонтанності, вибір засобів для досягнення потрібної мети, фіксацію точки зору промовця тощо.

Виникнення і розвиток теорії дискурсу та практики його аналізу відповідають таким тенденціям у лінгвістиці 60-70-х років ХХ ст.: прагненню вивести синтаксис за межі пропозиції (гіперсинтаксис Б.Палека, макросинтаксис Т. ван Дейка, синтаксис тексту В.Дреслера), розробці прагматики мови (теорія мовних актів), підходу до мови як до соціальної дії (поняття перформатива), інтересу до мовного вживання і суб’єктивного аспекту мови, загальної тенденції до інтеграції гуманітарних досліджень. Е.Бенвеніст одним із перших додав слову “дискурс”, що у французькій лінгвістичній традиції означало мову взагалі, текст, термінологічне значення, позначивши ним “мову, що привласнюється промовцем”. Він протиставляв дискурс об’єктивному викладу. Згодом поняття “дискурс” було поширено на всі види прагматично обумовленої і різної за своїми настановами мови. Непрямі відношення пов’язують теорію дискурсу з риторикою, різними версіями вчення про функціональні стилі, з різними напрямками дослідження розмовної мови. Термін “аналіз дискурсу” був використаний З.Харрісом у 1952 році, який намагався поширити дистрибутивний метод із пропозиції на зв’язний текст і залучити його до опису соціокультурної ситуації. Під текстом розуміють переважно абстрактну, формальну конструкцію, під дискурсом – різні види її актуалізації, розглянуті з погляду ментальних процесів. Аналіз дискурсу здійснюється переважно описовими й експериментальними методами [37].

Дискурсивна риторика – логічна, протилежна інтуїтивній, почуттєвій. Дискурсивне пізнання спирається на розум, міркування і протиставляється інтуїтивному пізнанню, яке базується на безпосередньому спогляданні та інтуїції, хоча різниця між дискурсивним та інтуїтивним до певної міри відносна. Будь-яка нова

ідея, думка, уявлення виникає на основі попереднього знання, передбачає усвідомлення й формулювання проблеми. Умберто Еко в книзі “Відсутня структура. Вступ до семіології” фіксує три тлумачення слова “риторика”: 1) наука про загальні умови спонукального дискурсу; 2) техніка породження певного типу висловлювань, володіння прийомами аргументації; 3) володіння вже відомими й апробованими прийомами переконання.

Інвенція (від лат. inventio – винайдення) – перший розділ класичної риторики, в якому педантично розглядалася процедура відбору матеріалу для майбутньої промови. Йшлося передусім не про “мовний матеріал” – йшлося про предмети реальної дійсності, частину яких пропонувалося відібрати з усього предметного розмаїття світу, а відібравши, відмежувати від інших, щоб у подальшому перейти до їх вивчення як цілого: по-перше, стосовно інших предметів, по-друге, зсередини. Інвенція пропонувала мовцеві систематизувати власні знання щодо відібраних ним предметів, зіставити їх із наявними на цей момент знаннями інших і визначити, які з них і в якій кількості мають бути висвітлені в майбутньому повідомленні (промові).

Інакше кажучи, інвенція як розділ риторики, зробивши пріоритетом предмет, забезпечувала, таким чином, якість предметного змісту промови.

Критерії відбору предметів реальної дійсності. Оскільки риторика як наука сформувалася на ґрунті розвитку давньогрецького судочинства, то “предметна галузь” була чітко визначена з самого початку – судові справи. Однак питання щодо звернення мовця до певних предметів дійсності розв’язувалося вже тоді. Типологія предметів ґрунтувалася на такій категорії, як інтерес. До речі, Interest у перекладі з латини – важливо. “Представляти інтерес” розумілося як “бути важливим для життя суспільства”. Таким чином, питання про відбір “фрагмента дійсності” як предмета розмови перетворюється на питання про вибір аудиторії. Саме аудиторія стає тим середовищем, у якому буде існувати обраний предмет. Тому необхідно мати хоча б мінімум уявлень про аудиторію, перш ніж почати говорити, щоб усвідомити, чи є ця аудиторія придатною для існування “предмета”.

Проаналізувавши характеристики аудиторії та дійшовши висновку про можливу її незацікавленість пропонованим предметом, тобто темою, необхідно наблизити тему розмови до слухачів, перетворивши предмет індивідуальної зацікавленості на предмет суспільної зацікавленості. Представлення предмета серією послідовних сходинок називається **риторичним градуванням**.

За правильність процесу градування відповідає **таксономія** – вчення про принципи й правила класифікації об’єктів. **Таксономічна схема** – це класифікація, результат процесу класифікування.

Приклад риторичного градування. Якщо нам треба наблизити предмет “графіті” до аудиторії, яка цікавиться питаннями філософії, ми градуємо в такий спосіб:

Графіті → *розпис стін* → *малюнок* → *мистецтво* → *світогляд* → *філософія*.

Інвенція також пропонує цілком спеціальний тип конкретизації

Таблиця 1

Локальне поняття →	← Загальне поняття	↔ Шлях
		література
<i>Ірокези</i>	<i>Група індіанських племен у Північній Америці</i>	<i>Якщо у дитинстві ви захоплювалися творами Джеймса Ф. Купера “Звіробій”, “Останній з могікан” тощо, то...</i>

загального поняття. Це так звана апеляція до особистих якостей аудиторії. Йдеться про **інтимізацію** – наближення предмета/поняття до слухачів засобами таксономічних процедур.

Приклад риторичної інтимізації:

Таким чином, інвенція як розділ риторики дбає про те, щоби промовець будував своє повідомлення зважаючи на закони таксономії. У такий спосіб досягається “предметна чистота” висловлювань.

Емпіричний матеріал – такий тип матеріалу, який спирається на дані, здобуті самим автором, тобто на результат його самостійної роботи. Саме за емпіричний матеріал автор ніс особисту відповідальність, саме цей матеріал був оригінальним внеском автора в розробку тієї чи іншої теми. За якістю емпіричного матеріалу робили висновки щодо креативних можливостей мовця, його вміння продукувати інформацію. Саме емпіричний матеріал є джерелом нових ідей, наукових відкриттів, формує неординарні підходи до тем, стабілізує концепції. Він дає можливість виявити позицію укладача промови, коло його інтересів й особливості підходу до теми, що розробляється.

Проблема кількості фактів у промові (їх має бути не замало й не забагато, а достатньо) може бути розв’язана процедурою **оцінки ваги фактів**. Це був етап самообмежень. Зібрані відомості оратор оцінював за критеріями:

- головне – другорядне,
- суттєве – несуттєве,
- старе – нове,
- відоме – невідоме,
- загальноприйняте – оригінальне,
- зрозуміле – незрозуміле тощо.

Енциклопедичний матеріал – розглядався як допоміжний і був джерелом цитування. Він повинен був використовуватися дозовано, оскільки надмірна кількість чужих думок перетворить промову на реферат.

Енциклопедичний матеріал слід розглядати не стільки як отримання інформації, скільки як виявлення її джерел. Проте використання цього типу матеріалу є обов’язковим, бо він служить об’єктивним фоном, у який вбудовується повідомлення.

Останній етап у процесі інвенції базувався на результатах, досягнутих після відбору матеріалу. Це був етап послідовної розробки теми як досягнення балансу між енциклопедичним і емпіричним матеріалом через введення **компаративного матеріалу**. Це була перевірка того, наскільки емпіричний матеріал здатний взаємодіяти з матеріалом енциклопедичним. Наприклад, під час виявлення енциклопедичних лакун (відсутність необхідних фонових відомостей) чи за фіксації браку експериментальної бази (дефіцит самостійних спостережень) укладачеві промови слід було здійснити корекцію, знявши протиріччя. В античності енциклопедичний матеріал вважали знанням, а емпіричний – судженням. Тому вимоги до емпіричного матеріалу були суворішими, ніж сьогодні. Досягнути рівноваги між цими двома типами матеріалу було можливо завдяки третьому типові – компаративному матеріалу – зіставленню двох попередніх типів.

Результатом інвенції мало стати таке:

1. Остаточне визначення того, матеріал якого роду і в яких пропорціях стане змістом повідомлення.
2. Тема стає єдністю певної кількості аспектів, які можуть презентуватися на різному рівні глибини.
3. Позиція промовця здобуває завершене вираження.

Структура повідомлення стає розгорнутим планом, пристосованим для того, щоб орієнтуватися на нього в ході диспозиції.

II. Практичні вправи

Вправа 1

Прочитайте фрагмент есе відомої російської письменниці. Підготуйте мовний матеріал і відповідні інтерпретації для есе. Готуючи текст, не забувайте, що жанр есе передбачає суб’єктивну, часто неповну, але як-

раву інтерпретацію теми. У цьому випадку чекаємо від вас есе в лінгвокультурологічному варіанті. Пропоновані теми: “Соціальна терпимість”, “Мовна культура” тощо. Пропонуйте власні теми для своїх есе.

Зразок для наслідування

Політична коректність

“Президент прийняв делегацію чучмеків” – неможливий заголовок у газеті. “Видатні бабища в російській культурі” – абсурдна назва для книги. Це всім зрозуміло: у першому випадку зачіпаються особи певних національностей (расистське висловлювання), в другому – особи жіночої статі (висловлювання сексистське). Зрозуміло, що надрукувати чи публічно виголосити подібне було б нечуваним нахабством, хоча не зрозуміло чому: ані в слові “чучмек”, ані в слові “бабища” начебто не відчувається нічого специфічно образливого, але так склалося історично...

Слово “чурка” ще образливіше, ніж “чучмек”: передбачає тупість, дубові мізки (я ось розумний, а вони тупі). “Косоокий” – образа: передбачає відхилення від певної норми. Те ж “чорномазій” – імпліцитне ствердження, що біле краще за чорне, а чому це, власне? Однак, якщо ви скажете: “ебенова шкіра” чи “мигдалеві очі”, то відзначені зовні ознаки прозвучать як комплімент, бо в контексті нашої культури ебенове й мигдалеве дерева мають позитивні конотації (на відміну від дуба).

Твердження, які не доводяться, що біла раса вища від чорної чи жовтої, що жінки гірші за чоловіків, лунали в історії людства дуже часто, а, як усім відомо, від слів люди завжди переходили до справ і

Таблиця 2

Локальне поняття →	← Загальне поняття	↔ Шлях
<i>Копірайтер</i>	<i>Укладач рекламних слоганів – реклама</i>	<i>“Якщо наші батьки цитували рядки з віршів, то ми сьогодні розмовляємо фразами типу: “У тебе немає мобільного? Ти що, з іншої планети?..”</i>
<i>Турбулентність</i>		
<i>Базилік</i>		
<i>Постмодернізм</i>		
<i>Цинк</i>		
<i>Ономастика</i>		

ТЕМА 2. Диспозиція

План

1. Диспозиція – другий розділ класичної риторики.
2. Типи композицій промов („ab ovo” та „in medias res”).
3. Три типи матеріалу: енциклопедичний, емпіричний, компаративний.

Література

1. Біланюк Л. Картина мовного світогляду в Україні // Мовознавство. – 2000. – № 4-5. – С. 44-51.
2. Каноненко І.В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі укр. та рос. мов) // Мовознавство. – 1996. – № 6 – С. 39-46.
3. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. – К., 2004.
4. Статті: Висловлювання. Текст // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000.
5. Терехова Д.І. Асоціативний портрет українця та росіянина (Про психолінгвістичні особливості) // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 43-50.

І. Знати основні поняття (за лекційним матеріалом і літературою до курсу): хронологічний метод викладу матеріалу; сюжетний метод; інтрига; універсальна композиція; “елегантний фінал”; “доцільний фінал” промови.

Теоретичні відомості

Диспозиція (у перекладі – розгортання) – другий розділ класичної риторики, який визначається як мистецтво організації повідомлення, тобто мистецтво композиції. Саме композицією називається диспозиція сьогодні в літературознавчих курсах. Однак слово “композиція” і синонімічне до нього “структура” використовувалися риторикою тільки на позначення розташування слів у складі висловлювання. Риторикою розроблялися не просто композиції – розроблялися доцільні композиції, тобто такі, які найбільше задовольняють потреби комунікантів.

Основними вимогами до диспозиції були вимоги встановлення чіткого членування промови й забезпечення внутрішньої зв'язності між її частинами.

Універсальна композиція – це членування промови на три частини – *вступ, основну частину й заключну частину*. Вступ і

заклучна частина повинні стати відповідним обрамленням основної частини, у якій викладаються ключові відомості, факти, доказова база. Вони ніби граціозно виводять промову на сцену до публіки, а після виступу заводять її за лаштунки. При цьому вступ і заклучна частина виконують свої, відмінні одне від одного, функції, але утворюють органічну єдність і цілісність разом із основною частиною.

Щодо викладу інформації в основній частині, то риторика пропонувала кілька моделей подання матеріалу промови:

1. **Модель перша. *Ab ovo (від яйця)*** – історичний, або хронологічний, або сюжетний метод викладу матеріалу, або лінійна схема. Ця модель розглядалася як природний порядок подання елементів цілого. Відповідно до того, як у житті події відбуваються одна за одною, одна після іншої, попередні події є причиною пізніших, а пізніші – відповідним наслідком попередніх, промова також може розгортатися за такою логікою.
2. **Модель друга. *In medias res (в середину речей)*** – фабулярний метод викладу, штучний порядок організації фактів. Така модель зобов'язувала не стежити за подією, а аналізувати її. Головною метою була стимуляція уваги як слухачів, так і самого оратора. Найбільш рекомендований засіб – різноманітні “пересування” в структурі промови: спочатку наслідок замість причини, рух від фіналу до початку, презентація пізніших епізодів раніше від попередніх. Модель *In medias res* відкрила для риторики інтригу. ***Інтрига*** – штучна побудова подій з метою стимулювання зацікавленості слухачів. Класичним взірцем надзвичайно гарної інтриги вважалася “Одиссея” Гомера – із ретроспективним викладом подій (від пізніших до більш ранніх) як основного прийому й численними стрибками з теперішнього в минуле й майбутнє.
3. ***Дедуктивний метод викладу*** пропонував рух від загального до конкретного. У риториці і філософії цей метод визначався як метод пошуку підтверджень висловленого раніше узагальнення. В основі цього методу лежить усвідомлення того, що закономірності, які спостерігає людина, контрольовані, їх можна перевірити емпірично. Тобто промовець несе відповідальність за сформульовані ним положення і, в разі необхідності, готовий вказати на серію випадків (принаймні, на один випадок), що підтверджує істинність судження. Дедуктивний метод використовувався античністю як мірило правильності міркувань

взагалі. Тому формальну логіку часто розуміють як теорію дедукції, тобто теорію, що передбачає розгортання загальних суджень у конкретні, в такі, що здатні застосовуватися у конкретних випадках.

4. **Індуктивний метод** передбачав пересування в структурі промови від конкретного до загального. Спочатку описувався конкретний випадок (кілька випадків), з якого виводилася закономірність, регулярність.
5. **Метод аналогії** характеризувався як окремий метод чи як один із варіантів індукції, але в будь-якому разі передбачав зіставлення фактів, явищ, подій тощо з метою перенесення закономірності, що була виявлена під час аналізу добре вивченого об'єкта, на менш досліджений об'єкт. Добре вивчений об'єкт розглядався як модель чи зразок.
6. **Стадійний метод** викладу сильно нагадує хронологічний і описується як лінійна побудова повідомлення. Відрізняється від хронологічного методу тим, що лінійність викладу диктується не логікою подій, а рухом думки. Тобто промовець розглядає кожен окремий пасаж свого виступу як такий, що потребує завершення, перш ніж перейти до іншого. Лише повністю завершена попередня думка допускає формулювання наступної.

Концентричний метод – це метод, назва якого відображає його особливості. У риторичі цей метод пропонувався тоді, коли завданням промовця було висвітлити лише одну проблему (групу однорідних проблем), довкола якої і пропонувалося розбудувати промову. Структура такого повідомлення нагадує серію кіл, що сходяться до єдиного центру. Це практика повернення до проблеми щоразу на новому колі. Концентричний метод дозволяє перетворити на очах публіки незначне, здавалося б, питання на масштабну проблему. Або ж розкрити тему, яка стала тривіальною сьогодні. Скажімо, тему “Сучасна екологія” розкрити в безпосередньому стосунку до кожного з нас: “ми п’ємо отруєну воду”, “ми пошкоджуємо власну шкіру синтетикою”, “ми вбиваємо нашу імунну систему” тощо.

II. Практичні вправи

Вправа 4

1. Г.Померанц виділяє 5 гатунків інтелігенції: перший відзначений ім'ям Джордано Бруно (горіти будемо, але не зречемося своїх

переконань); другий – ім'ям Галілея (а все ж таки вона крутиться!); третій – безликий (ні в місті Богдан, ні в селі Селіфан). Характер четвертого сорту виражено жартом Светлова: „Сурков – людина порядна: роблячи Вам капості, він не отримує від цього задоволення”. П'ятий – люди, які роблять капості з насолодою.

Завдання:

- 1) Спираючись на загальногуманітарну й філологічну ерудицію, підтвердіть кожен із визначених типів своїми прикладами.
- 2) За композиційною моделлю Г.Померанца сконструуйте висловлювання на тему: “5 гатунків студентів” (викладачів, бізнесменів, філософів тощо).

Вправа 5

2. А.Кончаловський, відповідаючи на поставлене журналістом питання, фактично позитивно характеризує цинізм.

Журналіст: Ви називаєте себе циніком цілком серйозно?

А.Кончаловський: А що в цьому поганого? Цинізм – грецька філософська школа, яка ґрунтується на тому, що люди мають сумніви щодо благочестя, притаманного людині. Це доволі стара школа, яка, в цілому, перегукується зі скептицизмом. Руссо говорив, що людині властиве добро, маркіз де Сад вважав, що людині властиве зло не меншою, а більшою мірою, ніж добро.

Завдання: Сформулюйте в манері А.Кончаловського відповідь на питання: “Ви називаєте себе патріотом?” Відповідь розрахуйте на дві хвилини усного виступу.

Вправа 6

Сегментуйте пропоновані теми: (1. Мовна культура; 2. Краса; 3. Зло; 4. Кохання), тобто розбийте широку тему на вужчі аспекти, обсягу яких вистачило б для того, щоб стати темою окремої промови.

Приклад. Тема “Політика”:

1. Нові особливості української політики 200... року.
2. Чи завжди політика є брудною?
3. Влада робить чоловіків привабливими (портрети українських

ТЕМА 3. Елокуція. Гумор. Іронія. Сарказм

План

1. Комічне як естетична категорія.
2. Прийоми створення смішного. Гумор. Іронія. Сарказм. Абсурд.
3. Психологічний аспект сприйняття комічного.

Література

1. Бутенко Н.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів, 1989.
2. Об ораторском искусстве: Сб. изречений и афоризмов / Сост. В.И.Абакумов, В.Г.Беткевич. – М., 1980.
3. Зворыкин Ю.Н. Остроумие в публичной лекции. – М., 1980.
4. Медведев Ф.П. Українська фразеологія: чому ми так говоримо. – Харків, 1982.
5. Супрун А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6.
6. Таранов Н.С. Философская афористика: Заповеди, притчи, наставления. – М., 1996.

Теоретичні відомості

Елокуція – третій розділ риторики, теорія риторичних тропів і фігур. Цей розділ відповідає за багатство мовлення і місткість сформульованих думок. Саме в розділі елокуції склалися уявлення про те, яким є характер мовленнєвих засобів, які найбільш ефективно приводять оратора до його мети. Елокуція сформувала у своєму складі основні прийоми непрямого впливу на слухача – промовцеві пропонувався широкий вибір паралогічних можливостей, використовуючи які він досягав переконливості промови. Сам по собі термін “елокуція” співвіднесений з дієсловом “eloquor”, яке має значення “я висловлюю”, “я викладаю”.

Пізніші дослідники риторики ввели поняття “риторичної функції мови”. **Риторична функція** розуміється як функція паралогічного використання мови для передачі інформації, яку не можна передати засобами логіки. Разом із диспозицією елокуція звертається до тих самих операцій із судженнями й поняттями: градація, зіставлення, виведення одного з іншого тощо. Тільки здійснювати такі операції диспозиція забороняла, а елокуція, навпаки, передбачала.

Багатство мовлення можна виміряти кількісно: кількість слів, що їх вжив у своїх творах С.Єсенін, – понад 18 тисяч, Сервантес – понад 17 тисяч, Шекспір – близько 15-20 тисяч, Гоголь – 10 тисяч слів тощо. Проте йдеться передусім про якість слововживань.

“Молода була вже немолода”, – зауважили Ільф і Петров про наречену Остапа Бендера. Таке висловлювання є порушенням законів формальної логіки й одночасно прикладом тропа – одиницею паралогіки.

Паралогіка – ґрунт для побудови висловлювань, це “логіка навпаки”, яка встановлює специфічні відношення між об’єктами суджень:

- А) будь-які об’єкти й у будь-якій кількості можуть бути зіставлені одне з одним або поставлені у відношення аналогії;
- Б) об’єкти, що зіставляються, є взаємозамінними, при цьому кожна фігура задає свою модель кореляції.

В основі метафоричного (фігурального) висловлювання, за Тезауро, покладено кмітливість – мислення, що ґрунтується на зближенні несхожого, поєднанні непоєднуваного.

Квінтіліан одним із перших дає *класифікацію причин*, що викликають сміх чи посмішку:

1. Вишуканість мовлення, що не відповідає темі.
2. Граціозність у вираженні думки, не адекватна ситуації. (Приклад: *“Кулінарний технікум запрошує людей для навчання за спеціальностями: менеджер перших страв, дилер супів, спеціаліст із маркетингу компоту, дизайнер бутербродів...”*)
3. Пікантність. (Жінка – як калькулятор: додає проблеми, віднімає час, помножує витрати й ділить майно).
4. Дотепність. (Приклад: *Економіст – людина, яка знає про гроші більше, ніж той, у кого вони є*).
5. Добродушне кепкування. (Приклад: *Естонці люблять у зоопарку спостерігати, як на гілках дерев бешкетують лінівці*).

Смішне може створюватися несподіваним (щодо попередньої частини висловлювання) висновком, наприклад:

1. *Дурень вчиться на своїх помилках, а розумний – на чужих. Виходить, що розумні вчать у дурнів!*
2. *Щоб відрізнити справжній швейцарський годинник від підробки, киньте його щосили на підлогу салону магазину. Якщо годинник справжній, продавець повинен цієї ж миті померти від розриву серця.*
3. *Багато жінок ображається на анекдоти про білявок-дуреп. Дарма. Мені здається, що це жарт. Я, наприклад, зовсім не вважаю себе дурепою. А найголовніше, я не білявка.*

Найважливіше правило риторики: все абстрактне представляти наочно за допомогою влучних порівнянь і прикладів, а також образів та включених до промови коротких розповідей.

Приклади:

- Повідомлення про те, що величезна Південна Африка налічує всього 1,1 млн. жителів стає наочним завдяки порівнянню (“Це навіть не досягає кількості мешканців Одеси”);

- Розглядаючи справу про ДТП, суддя провінційного містечка зауважив, що внаслідок таких аварій щороку в Німеччині гине 16 тисяч людей. Він сказав: “Уявіть: щороку в Німеччині винищується таке місто, як наше, лише тому, що багато людей вчиняють так само легковажно, як Ви!” Обвинувачуваного було визнано винним.
- Один журналіст провідного українського телеканалу застосував таке порівняння, засуджуючи непослідовність у висловлюваннях політика N: “Це схоже на ситуацію, коли жінка позичила у сусідки горщик. Сусідка звинувачує її: “Я дала тобі горщика, а ти не просто не повернула його, а ще й розбила!” Жінка відповідає: “По-перше, я його у тебе не брала, по-друге, не розбивала, а по-третє, я його тобі повернула!”

Короткі розповіді

Невеличкі згадки про минуле, бувальщини, вставлені в промову оригінальні й доцільні анекдоти – засоби урізноманітнення промови.

Наприклад, банальна думка “Багатство не гарантує щастя” може звучати по-новому, якщо сказати її таким чином: “Старий Рокфеллер заробляв 1 млн. доларів щотижня, але міг витратити на свою їжу лише 5 доларів, оскільки був хворий і харчувався кашею та картопляним пюре”.

Щодо анекдотів. Гарний анекдот слід розказувати або слухати – прочитаний чи записаний, він втрачає частину своєї привабливості. У Зигмунда фон Радецьки є влучне порівняння: „Розказаний анекдот відрізняється від записаного, як метелик, що летить, – від приколотого під склом”.

Завдання

Вправа 7

Вправи 7.1-7.3 – це домашня підготовка до командної гри в аудиторії. Академічна група розбивається на кілька команд, які готують жартівливі питання і кмітливі відповіді на них. На занятті команди ставлять свої питання одна одній. Перемагають найдотепніші.

7.1. Інтелектуальний кросворд:

Батьківщина колорадського жука

□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

По чому б'ють у хокеї з шайбою

--	--	--	--	--

Велика російська ріка, названа на честь автомобіля “Волга”

--	--	--	--	--

Німецький фізик, що відкрив рентгенівські промені

--	--	--	--	--	--	--

Грошова одиниця рублевої зони

--	--	--	--	--

Хто очолив повстання Спартака?

--	--	--	--	--	--	--	--

Складіть аналогічні питання, які викладач може поставити студенту на іспиті. Використайте ці запитання для написання сценки “Іспит”.

7.2. КВНівська розминка:

- Скажіть, будь ласка, що робити?
- Скажіть, будь ласка, хто винен?
- Скажіть, будь ласка, що на нас чекає, якщо зробити крок вперед, а потім два кроки назад?
- Скажіть, будь ласка, чому всі депутати нераді в Верховній Раді?
- Скажіть, будь ласка, де зручніше лягти: на рейках чи на шпалах?
- Скажіть, будь ласка, якщо процес пішов, то куди?

Продовжіть перелік питань. Придумайте кмітливі відповіді на питання. Підготуйтеся до розминки.

7.3. Оцініть доречність і кмітливість відмовок.

Як привести із собою в гості друзів, на яких ніхто не чекав?

- Як, ви не в курсі? Ми тепер всюди ходимо з охоронцями.
- Ці люди пишуть нашу біографію і всюди нас супроводжують.
- Ти так добре і багато готуєш, що ми вирішили: кілька людей усім нам не зашкодить.

Як відбитися від сусідів, які скаржаться, що ваш собака голосно бреше?

- Я уже всі методи перепробував – ніщо не допомогло. У мене є рушниця, але бракує сміливості. Може, ви самі спробуєте?

Як викрутитися перед гостями, якщо у вас давно не було ремонту?

- Зате не пограбують!

- Ми запросили модного дизайнера – і ось що вийшло.
Як пояснити, чому Ви гладкий?
- Ви що! Зараз в Америці це остання мода!
Як виправдатися, якщо Вас упіймали на зраді?
- Було темно, я думав, що це ти.
Як заборонити гостям курити?
- Будь ласка, куріть, тільки не видихайте дим.
- У нас дуже чутлива пожежна сигналізація – у будь-який момент нас може залити водою.

Складіть тематичні репліки в тому ж жанрі.

Вправа 8

Афористичні парадокси:

1. Якщо навколо тебе всі – дурні, ти – центральний.
2. Не можна давати всім усе, бо всіх багато, а всього мало.
3. На користь регулювання народжуваності виступають лише ті, хто вже народився.
4. Психолог – людина, яка за ваші гроші дасть вам пораду, яку ви давали іншим безкоштовно.

Завдання

Використовуючи приклади, закінчіть запропоновані вислови:

1. *Любов – це коли...*
2. *Нічого не бійтеся, адже...*
3. *Щоб тебе зрозуміли, достатньо...*
4. *Доброта допоможе людству...*

Вправа 9

Виберіть одне з тверджень. Підтвердіть (спростуйте) його логічно (аргументативно) та фактологічно (ілюстративно), використовуючи індуктивний хід думки: від аргументу до факту. Розбудуйте своє доведення чи спростування засобами гумору, сатири, сарказму.

- *Жінки шкідливі для здоров'я!*
- *Чоловіки – великі діти!*
- *Нікому не вір, і тебе ніхто не зрадить!*
- *Люди – найгірші з тварин!*

Вправа 10

4.1. Опрацювавши додаток 1, дайте відповіді на питання:

- Як оформлюється безпосереднє та опосередковане цитування на письмі?
- Як цитуються запозичені вислови з інших мов?
- Що ви знаєте про історію виникнення та авторів таких

ТЕМА 4. Елокуція. Тропічний тренінг (тренування зі створення тропів)

План

1. Елокуція – третій розділ класичної риторики.
2. Паралогіка. Теорія фігур.
3. Тропи й фігури в риторичі.
- 4.

Література

1. Бибик С.П. та ін. Словник епітетів укр. мови. – К., 1998.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К., 2003.
3. Джеймс Холл. Словарь сюжетов и символов в искусстве. – М., 1999.
4. Керлот Х.Э. Словарь символов. – М., 1994.
5. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія: чому ми так говоримо. – Х., 1982.
6. Статті: Висловлювання. Текст // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000.
7. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посібник. – Львів, 2003.
8. Теория метафоры: Сборник. – М., 1990.

Теоретичні відомості

Продукування фігур передбачає єдину умову: чітке відчуття того, коли і за яких обставин поняття чи висловлювання фігуративне, а коли й за яких обставин – помилкове. За старими риториками, тропи – це акірологічні форми висловлювання. **Акірологія** (akurologie, від akuros і logos) – згідно з латинським еквівалентом це “непридатна мова”, тобто мовлення, що оперує непридатними засобами вираження. “Акірологічний” перекладається з грецької як “непридатний”, “неправомірний”, тобто такий, що порушує закон. Якщо йдеться про закони висловлювання, то це – логічні закони, закони логіки. Таким чином, навіть на термінологічному рівні закріплено зв'язок між риторичним тропом/фігурою та логічною помилкою. Ось чому неможливо “переказати” троп і “трапезувати” логічний зворот.

В основі тропів покладено трансформацію законів логіки, у першу чергу, законів аналогії; в основі фігур – трансформація законів синтаксису. Тропи пропонують варіації значень; фігури – варіації струк-

тур. Далі див. Додаток 2.

Практичні вправи

Вправа 11

До запропонованих фраз доберіть вербальні ілюстрації (порівняння, випадки з життя, анекдоти, тропи), які б позбавили висловлювання банальності. Три варіанти кожного висловлювання.

Приклад: “Політик N не вартий посади міністра”.

а) “Посада міністра й сорочка міністра йому завеликі на три розміри комірця”

б) “Звісно, існують і черепаші перегони, але чи варто включати черепаху в змагання між кіньми?”

в) “Давайте оберемо пана N на посаду міністра! Зрештою, усі ми – екстремали!”

Для того, щоб перефразувати висловлювання, можна це зробити у прямий спосіб (а), можна вичленити головний аспект висловлювання (політик N хвибує відсутністю гнучкості та швидкості розуму, він тугодум, а тому не підходить для цієї посади (б), можна зробити риторичний заклик (риторичне питання чи застосувати інші тропи), що містить їдкий сарказм, зрозумілий усім (в).

Пропоновані вихідні висловлювання:

1. З брехунами не варто мати справу.
2. Може, це Вам наснилося, а не було насправді?
3. Я набагато кращий, ніж Ви про мене думаєте.
4. Я не погоджуюся, що N – найкращий студент групи.

Вправа 12

Перший поцілунок

Популярному перемишльському поетові Павлові Петровичу Подільчакові прийшло поштою приємне повідомлення:

“Приїздіть, Павле Петровичу, – писав поважний правитель Підгорецького повіту Полікарп Пантелеймонович Паскевич, – погостюєте, повеселитесь”. Павло Петрович поквапився, прибувши першим поїздом.

Підгорецький палац Паскевичів привітно прийняв приїжджого поета. Потім підїхали поважні персони – приятелі Паскевичів... Посадили Павла Петровича поряд панночки – премилої Поліни Полікарпівни. Поговорили про погоду, політику. Павло Петрович прочитав підібрані пречудові поезії. Поліна Полікарпівна пограла

прекрасні полонези, прелюдії. Поспівали пісень, потанцювали падеспан, польку. Прийшла пора – попросили пообідати. Поставили повні підноси пляшок “Портвейну”, “Плиски”, “Пшеничної”, підігрітого пуншу, пиво. Принесли печені поросята, приправлені перцем півники, пахучі паляниці, печінковий паштет, пухкі пампушки під печеричною підливкою, пироги, підсмажені плячки. Потім подали пресолодкі пряники, персикове повидло, помаранчі, повні порцелянові полумиски полуниць, порічок.

Почувши приємну повноту, Павло Петрович подумав про панночку. Поліна Полікарпівна попросила прогулятись Підгорецьким парком, помилуватись природою, послухати пташині переспіви. Пропозиція повністю підійшла прихмелілому поетові. Походили, погуляли...

...Порослий папороттю предавній парк подарував приємну прохолоду. Повітря п’янило принадними пахощами. Побродивши по парку, пара присіла під порослим плющем платаном.

Посиділи, помріяли, позітхали, пошепталися, пригорнулися. Почувся перший поцілунок: прощай, парубоче привілля, пора поетові приймакувати!

Самотній сад

Сипле, стелить сад самотній
Сірий смуток – срібний сніг,
Сумно стогне сонний струмінь,
Серце слуха скорбний сміх.
Серед саду страх сіріє,
Сад солодкий спокій снить,
Сонно сипляться сніжинки.
Струмінь стомлено сичить.
Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад, –
Стиха стеляться сніжинки –
Спить самотній сад...

(Панас Столярчук)

Українська мова, як відомо, є однією з найбагатших і наймилозвучніших мов світу. Пересвідчитися у цьому ми щойно мали змогу – два оригінальних тексти (прозовий чи римований) написано словами, що починаються однією й тією ж літерою. Оберіть будь-яку літеру українського алфавіту й створіть власний твір (прозовий чи вірш) на будь-яку тему. Наприклад, невелике оповідання жахів “Чорна черепаха”, детективна розповідь “Підкинута парасоля”,

ліричний вірш “Летіло літо”, есе “Гучний гуртожиток”. Пропонуйте власні теми, ідеї, літери. Оцінюється оригінальність, дотепність, логічна зв’язність і багатство словникового матеріалу.

Вправа 13

Будь-який текст являє собою макро- чи мікроструктуру залежно від обсягу, тобто “оболонку” для певної інформації. Оратор може “гратися” формою й обсягом висловлювання, залишаючи суть висловлювання незмінною. Обсяг усного дискурсу залежить від того, якої мети й ефекту хоче досягнути промовець.

Перша частина завдання – **розгортання висловлювання** (мікроструктура → макроструктура). Подано кілька речень, з яких треба “виростити” оповідання. Для цього користуємося евфемізмами, парафразами, порівняннями, метафорами, усіма синонімічними можливостями слова, роблячи обсяг більшим, стилістично розфарбовуючи інформацію.

ПРИКЛАД

“Жила собі дівчина на ім’я Олена. Коли їй виповнилося 18 років, вона зустріла своє перше кохання. Його звали Ілля. Це було кохання з першого погляду, і тривало воно до кінця життя”.

ВАРІАНТ I

Це було сонячне, світловолосе створіння на ім’я Олена, яке, щороку зустрічаючи весну, однаково раділо і квітам, і снігові. Настав той час у її житті, коли людина осягає усі барви життя, відчуває всю повноту своїх сил і можливостей. Це сталося у вересні чи у травні, в понеділок чи в середу – це сталося: їй здалося, що шалене серце хоче вистрибнути назустріч темноволосій людині, що так посміхалася їй назустріч. “Ілля”, – просто підійшов і сказав він... і так далі...

ВАРІАНТ II

Вона жила, незважаючи на небажання своєї юної матері народжувати тоді, вісімнадцять років тому. І ймення в неї було таке ж випадкове, як і її життя, – Олена. Спочатку вона навчилася сидіти, ходити й розмовляти, терпіти важку вдачу своєї матері, яка так і не вийшла вдруге заміж. А потім вона навчилася посміхатися. Раптово. За мить навчилася, просто побачивши зелені очі того юнака, якого звали Ілля... і так далі...

Завдання

Перетворіть на макроструктуру один із вихідних текстів:

1. *“Вони були знайомі з дитинства, Яна і її сусід Олександр. Були друзями. Коли вони вирости, Олександр закохався і розповів про це*

своїй подрузі Яні. Саме в цю мить вона зрозуміла, що все життя кохала його”.

“Ці двоє навчалися в одному класі. Вона – відмінниця. Він – хуліган. Але вони подорослішали і покохали один одного”.

Вправа 14

Друга частина завдання прямо протилежна першій (макроструктура → мікроструктура). **Згорання повідомлення** – це механізм дії прийому “опудало опонента”, який застосовує під час дискусії майстерний оратор.

ПРИКЛАД

Анекдот: “Провінціалка приїхала до Москви навчатися. Покохала негідника, який залишив її саму з дитиною. Але з часом вона досягла успіхів у житті, обійняла високу посаду і зустріла своє справжнє кохання. Паскудна історія, еге ж? А Меньшов отримав за неї “Оскара”! (Фабула фільму “Москва слезам не верит”).

ТЕМА 5. Еристика – мистецтво полеміки

План

1. Діалектична та еристична суперечки.
2. Аргументація.
3. Прийоми та правила спростування.
4. Софізми, або риторичні хитрощі.

Література

1. Павлова Л.Г. Спор, дискусія, полеміка. – М., 1991.
2. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей. – К., 1989.
3. Комарова В.Я. Учение Зенона Элейского: Попытка реконструкции системы аргументов / ЛГУ. – Л., 1988.
4. Корнилова Е.Н. Риторика – искусство убеждать. Своеобразие публицистики античной эпохи. – М., 1998.
5. Хоменко І.В. Еристика: мистецтво полеміки: Навч. посіб. – К., 2001. – С. 48-67; 68-107.

Теоретичні відомості

Еристика – мистецтво ведення спору.

Аргументація – це аспект диспозиції, мистецтво добору підтвержень сказаного й мистецтво ведення дискусії. Загальновідомо, що слово “аргументація” перекладається з грецької як доказ. Доказ складається з трьох елементів, а саме:

- теза (thesis);
- аргумент (argument);
- демонстрація (demonstratio).

Теза – твердження, яке потребує доведення. **Аргумент** – інструмент процесу аргументації – релятивна одиниця, тобто мовленнєва одиниця, значима не сама по собі, але у відношенні до іншої мовленнєвої одиниці – до тези. **Демонстрація** – показ, як елемент доказу була співвіднесена як зі складом суджень, так і з формою їх зв'язку між собою.

Завдання. Прочитайте й коротко занотуйте основні рекомендації Розділу 3 “Правила і помилки в аргументації та критиці” та Розділу 4 “Прийоми маніпулювання в суперечках” навчального посібника Хоменка І.В. “Еристика: мистецтво полеміки” для практичного застосування їх у процесі дискусії. Дайте відповіді на питання:

1. Які ви знаєте правила щодо формулювання тези?
2. Назвіть 5 правил щодо аргументів.
3. Що таке маніпулювання? Які прийоми впливу на опонента в суперечці вважаються коректними, а які некоректними?

Практичні вправи

Вправа 15

Зверніть увагу на можливість використання порівняння як доказу.

Журналіст: Ходять чутки про величезні скорочення на ТВ, у тому числі й на вашому каналі...

Н.Сванідзе: Канал розбух, як стара радянська контора, у якій дві третини жінок плели, розмовляючи по телефону, й ходили по магазинах; дві третини чоловіків пили пиво й обговорювали футбол, а невелика решта тягнула віз. Скорочення кадрів назріло.

Завдання. Наслідуючи Н.Сванідзе, побудуйте на основі порівняння відповідь на одне з таких питань:

- Кажуть, випускникам вищих навчальних закладів важко знайти роботу?
- Стверджують, що зараз немає справжньої літератури?
- Ходять чутки про зниження рівня викладання в університеті, це так?

Вправа 16

Є такий анекдот. Лежить на березі річки крокодил. Повз нього біжить скорпіон. Побачивши крокодила, просить: “Будь ласка, перевези мене через річку”. “Ні, – відповідає крокодил. – Знаю я вас, скорпіонів. Я тебе перевезу, а ти ж мене й ужалиш”. – “Крокодильчику, любий, та ніколи в житті! Перевези!” – “Гаразд, сідай до мене на спину. Попливи”. Ось і інший берег. Скорпіон,

Література

1. Овчиннікова А.П., Хаджирадева С.К. Основи ораторської майстерності в умовах конфліктної взаємодії: Навч. посібник. – Одеса, 2005.
2. Психология и этика делового общения / Под. ред. В.Н. Лавриненко. – М., 1997.
3. Столыпин П.А. Думские речи. – М., 1990.
4. Хазагеров Г.Г. Политическая риторика. – М., 2002.
5. Филиппов А.В., Романова Н.И. Публичная речь в понятиях и упражнениях. – М., 2002.
6. Чихачев В.П. Речевое мастерство пропагандиста. – М., 1987.

Теоретичні відомості

Усі історики риторики відзначають, що відсутність демократичних свобод дорівнює відсутності риторики. Відродження їх знаменується відчутним поворотом до риторики й у подальшому – її тріумфом. Це може бути пояснено відродженням античного ідеалу людини.

Соціально-політичне красномовство є одним із найдавніших родів красномовства, яке уявило імена Цицерона, Демосфена й інших видатних ораторів античності та пізніших часів.

Політична промова – один із найважливіших видів соціально-політичного красномовства, класичний жанр ораторського мистецтва, до того ж найдавніший. Дієвість політичних промов змушує політиків надзвичайно вдумливо ставитися не лише до їх змісту, а й до форми – мови, стилю, ком-позиції усного або письмового політичного виступу (тексту). Політичні промови античних ораторів, зокрема Демосфена “Про вінок”, “Філіппіки” Цицерона – неоціненна скарбниця досвіду публічних виступів.

Політична промова (парламентська, мітингова, військово-патриотична) містить у собі великий обсяг інформації з даної теми. Вона визначає назрілі завдання в тій чи іншій галузі суспільного життя, дає рекомендації щодо реалізації поставлених завдань.

У **звітній** політичній доповіді офіційна особа повідомляє поважному зібранню про виконану роботу, аналізує й оцінює її результати – досягнення й недоліки. У такій промові одночасно накреслюється шлях наступної діяльності, формулюються нові завдання. Звітна доповідь обов’язково обговорюється, схвалюється або не схвалюється. За доповіддю обов’язково приймається рішення, встановлюють програму дій на певний проміжок часу.

Агітаційна промова – один із важливих засобів політичного впливу на маси. Формами усної агітації є бесіди, доповіді, виступи на

зборах. Агітатор говорить про одне якесь питання, про один факт. Звертається він до широкого кола слухачів, тому агітаційна промова передбачає диференційований підхід до різних верств населення, з урахуванням його майнового стану, культурного рівня, роду занять, знань тощо. Досвідчений агітатор апелює насамперед до почуттів, до емоцій слухачів, тому використовує яскраві порівняння, метафори, наочність, що робить промову доступною, конкретною.

Мітингова промова завжди присвячена дуже злободенним політичним подіям. Вона повинна мобілізувати колективні зусилля великої кількості людей для здійснення політичних завдань.

Відзначається короткими карбованими фразами, афористичністю виразів, закликами, лозунгами.

Політичний огляд – присвячений нагальним політичним подіям якогось проміжку часу. Характеризується лаконічними викладами, ілюстративним доказовим матеріалом, наявністю аналітичних висновків, що можуть носити й вірогідний характер.

Пам'ятайте, що суспільно-політична промова має впливати як на свідомість, так і на почуття громадян. Тому свої аргументи добирайте з урахуванням такої класифікації: аргументи поділяються на природні докази (тобто усе, що називається евіденцією, наприклад, показання свідків, документи, дані експертизи й наукового аналізу тощо) та штучні докази. Останні, у свою чергу, поділяються на:

- 1) логічні (індукція, наукова індукція + аналогія, приклади і дедукція, силогізми тощо);
- 2) етичні (що апелюють до спільності моральних, морально-етичних уявлень оратора й слухачів);
- 3) чуттєві (звернені до пристрасті, настроїв, остерог слухачів).

Пізніше логічні докази були об'єднані з природними із загальною назвою “ad rem” (“по суті”, “сутнісно”). Інші штучні докази об'єднано під назвою “ad hominem” (“до людини”).

Перший варіант проведення заняття

Перша половина академічної групи пише суспільно-політичну промову для *посла України в Кубі*. Мета промови – поширення ідей демократії, публічне звернення до народу Куби з метою переконання в перевагах демократії, поширення демократичних свобод і цінностей.

Студенти другої підгрупи пишуть суспільно-політичну промову для *посла Куби в Україні*, мета якого – переконати пересічних українців засобами телебачення у тому, що політичний устрій Куби є оптимальним для щасливого життя будь-якої людини.

Для того, щоб промова була справді ефективною, послу слід знати основні віхи історії Куби/України, етнічні особливості менталітету

перш ніж зістрибнути на землю, бач – і ужалив свого перевізника. “Ти ж обіцяв!” – закричав від болю крокодил. “Ось такий я...” – розвів клешнями скорпіон і був здоровий.

А анекдот цей особливо актуальний у зв’язку з...

Завдання. У зв’язку з чим актуальний цей анекдот? Доберіть *аналогію*. Закінчить текст.

Ви можете запропонувати свій анекдот для розбудови тексту.

ТЕМА 6. Дискусія

Література

1. Павлова Л.Г. Спор, дискусія, полеміка. – М., 1991.
2. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей. – К., 1989.
3. Хоменко І.В. Еристика: мистецтво полеміки: Навч. посіб. – К., 2001. – С. 48-67; 68-107.

Теоретичні відомості

Хрія – судження, промова, яка роз’яснює чи доводить будь-яку тезу. У хрії ми маємо одну думку (тезу), яку треба довести як істинну або спростувати як хибну.

Структура строгої (класичної) або прямої хрії:

1. Приступ – початок промови з метою привертання уваги.
2. Парафраза – роз’яснення теми, експлікація.
3. Причина – доказ тези (ця теза істинна, оскільки...).
4. Протилежне – якщо ні, то...
5. Подібність – порівняння цього явища із суміжними областями.
6. Приклад.
7. Посилання на авторитет.
8. Висновок.

Структура нестрогої (вільної) хрії:

Теза – індуктивна або сократівська (від аргументів до тези).

1. Приступ.
2. Доказ або аргумент.
3. Зв’язок – засобом штучного зв’язку або логічного містка слухача підводять до тієї думки, у якій його треба переконати.
4. Формулювання тези (основної думки).
5. Висновок.

Методичні рекомендації

1. Заготуйте свої аргументи на картках у вигляді тез, підкріплених цитатами, статистичними даними тощо (тобто енциклопедичним

- матеріалом). Поставте на картках позначки: сильний – середній – найсильніший аргумент.
2. Продумайте усі контраргументи, запишіть їх на окремому аркуші. Приготуйтеся спростовувати їх.
  3. Слухаючи опонента, ведіть записи, резюмуючи основні докази у вигляді коротких речень.
  4. Окремо записуйте помилки в аргументації противника.
  5. Класифікуйте аргументи опонента: до логосу – пафосу – етосу. Зробіть висновки щодо співвідношення цих типів у виступі, щодо якості й відповідності темі.
  6. Давайте конкретні спростування на окремі аргументи.
  7. Не забувайте підсумовувати свої думки.

Підсумкове завдання

Пропоновані теми дискусії:

1. Чи потрібна Україні двомовність? (Див. додаток 3)

1. Що таке “державна мова”?
2. Що таке “офіційна мова”?
3. Що таке “регіональна мова”?
4. Чи впливає мова на процес державотворення й формування нації?
5. Як пов’язані мова і мислення?
6. Яку людину можна назвати білінгвом?
7. Чи можливе “мирне” співіснування двох і більше мов на одній території? Чи така ситуація завжди викликає конкуренцію серед мов?
8. З яких причин, на вашу думку, певна частина населення України підтримує ідею двомовності в країні?

2. Чи можна бути щасливим у коханні без взаємності?

Любиш чи не любиш,
Се мені байдуже!
Ввік я вірна буду,
Мій сердечний друже.

Уляна Кравченко, 1925

3.1. “Чоловік ревнує, тому що занадто любить себе самого; жінка ревнує, тому що недостатньо любить себе” (Джермейн Грір, феміністка)

Війна статей – міф чи реальність? (Див. додаток 3)

Перша половина академічної групи обстоює пропоновану тезу. Друга половина академічної групи заперечує і спростовує її, обстоюючи протилежну думку. Свою промову розбудуйте за однією з двох запропонованих схем (класична хрія або вільна хрія). Окрім

обстоювання своєї тези, підготуйте питання для опонентів та продумайте відповіді на можливі питання до вас.

Завдання *. Вивчіть напам'ять дві скоромовки:

Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:
“Так, як ти, не вмю я.
Ти не вмєш так, як я”.

Чапля в чоботях чвалає,
У чаплят чобіт немає,
Чаплєня без чобіт
Мчить до чаплі на обід.

ТЕМА 7. Нейролінгвістичне програмування

План

1. Три різновиди репрезентативних систем.
2. Вербальна техніка аналізу співрозмовника.
3. Закон моделювання аудиторії.

Література

1. Корніяка О. Мистецтво гречності. – К., 1995.
2. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестах / Пер. с англ. – М., 1995.
3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів, 2001. – С. 63-83.
4. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посібник. – Львів, 2003. – 212 с.

I. Підготуйтеся, користуючись літературою до теми, **розкрийте такі поняття**: меморія, акція; три категорії риторики: логос, етос, пафос; нейролінгвістичне програмування (НЛП); психотехнології; встановлення рапорту; типи прийому та передачі інформації (вербальний, образний, сенсорика); репрезентативні системи; візуали; аудіали; кінестетики; вербальні техніки; предикати; невербальні техніки; очні сигнали доступу; невербальні засоби спілкування (оптичні, акустичні, тактико-кінетичні, ольфакторні, просторово-часові); чотири дистанції спілкування; закон моделювання аудиторії.

Теоретичні відомості

Акція – четвертий розділ риторики, відповідала за пластичне рішення промови. На цьому етапі підготовки розглядався сам процес виголошення промови. Готувалося звучання голосу – потрібна гучність, сила, темп мовлення. Продумувалися інтонаційні ходи, паузи; поза і рухи під час виголосу. Зовнішній вигляд оратора також завжди був предметом ретельних готувань. Акція фактично працювала над іміджем промовця.

Меморія – тренування пам'яті, це п'ятий розділ риторики. Акція та меморія могли мінятися місцями. Меморія розробляла певну мнемотехніку, яка давала можливість покладатися не тільки на оперативну пам'ять оратора й притаманний йому набір енциклопедичних знань, але й на особливі прийоми запам'ятовування матеріалу, які б гарантували ораторові можливість контролювати всю структуру промови й за необхідності підключати відомості з інших галузей знання, не руйнуючи цілого.

Однією з трьох основних категорій риторики, поряд із **логосом** (засоби переконання, що апелюють до розуму) і **пафосом** (засоби переконання, що апелюють до почуттів людини), є **етос** – засоби переконання, що апелюють до моральних установок аудиторії, до норм людської поведінки. За Аристотелем, оратор повинен впізнаватися як “людина гідна” в найширшому розумінні – гідна, щоб говорити; гідна, щоб його слухали; гідна довіри. Стверджувалося, що особисті етичні якості промовця визначають увесь зміст промови й завжди впізнаються аудиторією.

На сучасному етапі розвитку риторики як галузі гуманітарного знання проблемою розробки етосу оратора займаються як іміджологія, так і психологія і нейролінгвістичне програмування.

Нейролінгвістичне програмування (НЛП) – способи організації мислення людей за допомогою мовних моделей, які впливають на нейрологічні процеси у сфері сприйняття.

Репрезентативна система – це спосіб прийому та передачі інформації, який залежить від типу нервової системи людини.

Залежно від типу репрезентативної системи люди поділяються на **візуалів** (люди, в яких переважає образне сприйняття світу), **аудіалів** (звукове сприйняття світу) та **кінестетиків** (ті, хто спираються на відчуття). З'ясувати, який тип репрезентативної системи має людина, можна за сенсорно-визначеними словами (прикметниками, дієсловами, прислівниками), які в теорії нейролінгвістичного програмування дістали назву **предикати**.

Серед невербальних засобів спілкування виділяють: *оптичні* засоби (жести, міміка, хода тощо); *акустичні* (темп мовлення, тембр, висота, сила голосу, паузи, інтонація); *тактико-кінетичні* (дотик, потиск руки тощо); *ольфакторні* (запахів); *просторово-часові* (відстань між співрозмовниками, тривалість контакту тощо).

II. Практичні вправи

Вправа 17

Уважно прочитайте уривок з тексту А.Содомори “Рука”. Складіть свій текст на одну з тем: “Очі”, “Усмішка”, “Голова” і под.

І якщо очі – дзеркало душі, то руки – її тлумачі. Дивніші, ніж язик, що навчився говорити. І навіть коли мовою володіємо досконало, без рук, які теж по-своєму промовисті, не обходимося. Рука кличе, рука проганяє. Рукою привітно махаємо, рукою погрожуємо. Руками розводимо, руки опускаємо. Руками сплескуємо чи хапаємося за голову. Руки схрещуємо на грудях, переплітаємо, заломлюємо, ламаємо, складаємо до молитви. Руки зводимо до неба, закладаємо за спину, потираємо від задоволення, плещемо в долоні. Руки простягаємо назустріч; руками відсажуємося. Руками закриваємо обличчя, аби не бачити; дивимося з-під долоні, аби краще бачити... У кожному русі – стан душі, вияв ба-жання, волі. Навіть голосуємо руками. Бо рука – то голос. Коли мовчимо – говорять руки. Вони, як і душа, рідко бувають непорушними. Хіба при молитві: долонею до долоні, пальцем до пальця. Але ця непорушність, повторюємо, не бездіяльна, бо й по руках, не розпоршуючись, молитовна енергія струмить угору, до Всевишнього...

Хрестимося правицею, а далі складаємо до молитви і правицю, і лівицю. Тут вони рівноправні, єдині. Але – це молитва. У житті ж, буває, права рука не відає, що творить ліва. Роздвоюємося. Втрачаємо єдність самі з собою...

Рука сіяча, рука гладіатора. Рука скрипаля, рука каменяра. Рука жонглера, рука весляра. Рука диригента, рука маляра... Рука на кермі, на живчику, на Євангелії... Рука, що виводить першу літеру, рука, що пише заповіт... Рука в кишені, рука – до кишені... Руки, руки, руки... Виліплюючи їх, самі лише руки, Роден ліпив саме життя, найвиразніший, найкрасномовніший його вияв.

Вправа 18

Таблиця 3

Невербальне спілкування	Кількість балів
Зоровий контакт	
Поза тіла	
Жестикуляція	
Міміка обличчя	
Динаміка поведінки (психологічна характеристика)	

Заповніть карту спостереження, слухаючи промову товариша. Оцініть його акцію, виходячи з того, що максимальна кількість балів – 10:

Вправа 19

Поет К.Д.Бальмонт писав у книзі “Поэзия как волшебство”, що звук “а” –найясніший та найбільш повноголосний звук, “о” – звук захоплення, простору, що тріумфує, “у” – музика шумів і вигук жаху, звук грізний, як хмара і гудіння мідних труб, “і” – тонка лінія, пронизлива, видовжена, крик, свист, “е” – голосна, яку важко визначити. У книзі “Звук і смисл” О.П.Журавльов на підставі даних, отриманих від великої кількості інформантів і оброблених на комп’ютері, доводить, що звуки мають свою специфічну характеристику: звук “р” отримав такі характеристики, як дужий, хоробрий, могутній, величний, гучний, активний, яскравий. Звук “у” – сумний, повільний, тьмяний, холодний, страшний, темний тощо. Результатом іншого експерименту стала звукокольористика: “а” звичайно називають червоним, “е” – зеленим, “і” – синім, “о” – світло-жовтим або білим, “у” – темно-синім, темно-зеленим, темно-бузковим, “и” – темно-коричневим або чорним.

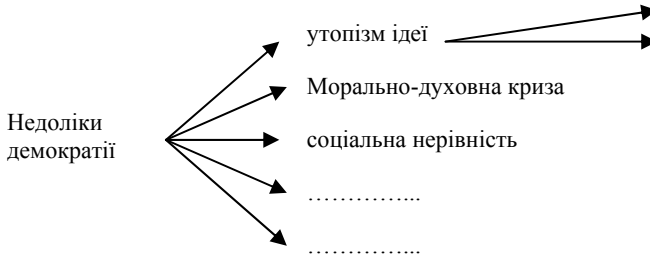
ТЕМА 8. Суспільно-політична промова

План

1. Суспільно-політичне красномовство як риторичний жанр. Його особливості.
2. Види суспільно-політичного красномовства.

жителів, економічну ситуацію в країні (знайдіть відповідну інформацію). Не можна ізолювати Кубу/Україну від світового загалу, вилучати її зі всесвітнього політичного контексту (останні політичні події у світі, їх прямий зв'язок із вашою проблемою).

Широку тему слід розподілити на дрібніші сегменти (градувати):

Не забувайте, що, окрім інформативності, промова має приваблювати своєю дотепністю (використовуйте засоби гумору, сатири). На допомогу вам пропонуються цитати зі “Словаря парадоксальных определений” В.Кротова:

Демократія – це:

– коли ще не знають, кого слухатися, але вже знають, кого не слухатися.

Л.Леонідов

– коли люди керують людьми в ім’я людей.

Авраам Лінкольн

– коли політику роблять не в кабінетах, а з телеекранів.

Леонід Радзиховський

– необхідність змиритися з тим, що керують нами не герої.

Томас Карлейль

– неперестанний вибір.

Іван Рибкін

– право на індивідуальність.

Ілля Тевельов

– термін, з яким щоразу звертаються до народу, коли є в ньому потреба.

Р. де Фаср

– те, що зручніше у наш час.

Невідомий

– найгірший вид правління, не враховуючи всі інші.

Леонід Радзиховський

– система, за якої владу можна утримувати лише в результаті конкурентної боротьби за думку більшості.

Олександр Круглов

– така форма правління, за якої кожна людина отримує право стати власним поневолювачем.

Джеймс Лоуелл

– теорія, згідно з якою два злодії вкрадуть менше, ніж один; три – менше, ніж два; чотири – менше за три і так далі до нескінченності.

Генрі Міккен

Другий варіант проведення заняття

Академічна група розподіляється навпіл. Студенти першої підгрупи готують виступ представника Польщі на засіданні Штаб-квартири НАТО. Мета промови – обґрунтувати корисність, необхідність, доцільність членства Польщі в НАТО.

Студенти другої підгрупи готують виступ представника Франції на засіданні Штаб-квартири НАТО. Мета промови – обґрунтувати небажання Франції бути членом НАТО.

Третій варіант проведення заняття

Академічна група розподіляється на три аналітичні центри. Перший аналітичний центр шукає політичні, економічні, соціальні й культурні підтвердження гіпотези про те, що найбільш оптимальною формою правління є монархія. Студенти цієї підгрупи готують промову “Монархія”.

Другий аналітичний центр розробляє гіпотезу про те, що парламентська республіка – найефективніша форма правління. Тема промови – “Парламентська республіка”.

Третій аналітичний центр обстоює думку про те, що президентське правління – запорука прогресу будь-якого цивілізованого суспільства. Тема промови – “Президентська республіка”.

Другий і третій варіанти проведення заняття послуговуються тією ж методологією, що і перший варіант. Відмінність між трьома версіями заняття полягає лише в темах і тезах, які пропонуються.

Рекомендації щодо підготовки промови

1. Подбайте про те, щоб ваша тема стала цікавою як для вас, так і для слухачів.
2. На початку промови підготуйте кілька вступних зауважень, які б викликали інтерес до теми промови й пояснили ваші наміри.
3. Готуючи основну частину, відкиньте усе, що не стосується теми.
4. Будьте щирими.

5. Поділіться **власними** переживаннями й враженнями.
6. Закінчіть промову коротким узагальненням (цитата, прислів'я, афоризм, що виражають ваш задум).
7. Коли вам нададуть слово, спокійно підійдіть до визначеного місця. Запам'ятайте, що коли ви стоїте за кафедрою, ваша промова сприймається як офіційна. Якщо ви виходите на середину аудиторії, це зближує вас із слухачами й скорочує психологічну дистанцію.
8. Встановіть і тримайте зоровий контакт із аудиторією протягом усього виступу. Не забувайте про жодного зі слухачів.
9. Підготуйте опорну картку з ключовими словами, цитатами. **НЕ читайте текст промови!**
10. Говоріть голосніше, ніж звичайно.
11. Не думайте про те, як ви виглядаєте, що відчуваєте. Зосередьтесь на тому, щоб донести думку до слухачів.

ТЕМА 9. Види соціально-побутового красномовства

План

1. Особливості соціально-побутового красномовства.
2. Види соціально-побутового красномовства. Їх композиційні особливості.

Література

1. Бутенко Н.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів, 1989.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К., 2003.
3. Корніяка О. Мистецтво гречності. – К., 1995.
4. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посібник. – Львів, 2003.
5. Словник слів іншомовного походження / Укл.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. – К., 2000.
6. Словник фразеологізмів української мови / Укл.: В.М.Білоноженко та ін. – К., 2003.
7. Теория метафоры: Сборник. – М., 1990.

Теоретичні відомості

Соціально-побутове красномовство – вид красномовства, пов'язаний зі звичаями, з народними традиціями, які склалися впродовж багатьох століть. До соціально-побутового красномовства належать: ювілейна промова, застільна промова (тост), поминальна

промова.

Ювілейна промова (похвальна) може виголошуватися на честь знаменної дати, ювілею підприємства чи організації або на честь окремої особи, що має заслуги перед громадськістю. І та й інша до певної міри мають характер підсумковий. Ювілейні промови, як правило, короткі; вони виражають повагу й шану ювіляру, зичать найбажанішого. У таких промовах дуже цінується жарт, гумор, дотепна характеристика рис ювіляра, спогади про найприкметніші факти з його життя. Дуже добре сприймаються експромти, імпровізовані промови, віршовані посвяти. Ювілейні промови часто супроводжуються врученням “адреса” чи дружнього листа колективу.

Застільна промова (тост) також ділиться на два підвиди. Перший з них – це промова на офіційних, і особливо дипломатичних, прийомах. Вона носить діловий і політичний характер та мало чим відрізняється від політичного красномовства.

Другий – власне тост – цілковито народний витвір, частина фольклору. Він має бути веселим, пронизаним гумором, максимально індивідуалізованим. Не припускає ніякої критики. Атрибутами цієї промови є сердечність, побажання здоров’я, добра, успіхів.

Надгробна, чи поминальна, промова присвячена тому, хто пішов з життя, є не просто вираженням суму, але й стисло характеризує померлого, його діяння, а нерідко містить заклик до живих: продовжувати справу того, хто пішов з життя.

Пам’ятайте, що **тости**:

- 1) мають бути оригінальними;
- 2) повинні відповідати приводу застілля;
- 3) можуть бути метафоричними (тост-притча, тост-байка);
- 4) обов’язково приємними для того, кому присвячується;
- 5) бажано веселими;
- 6) можна сентиментальними;
- 7) прозовими або римованими.

Пам’ятайте, що **поминальні промови**:

- 1) мають бути оригінальними;
- 2) повинні бути індивідуальними;
- 3) підсумовують та узагальнюють життя померлого;
- 4) нагадують про його особливі риси характеру;
- 5) можуть містити гумористичні спогади про небіжчика, які викликають сентиментальні почуття;
- 6) можуть містити цитати з літератури, Біблії, улюблені афоризми покійного;

7) бувають прозовими або римованими.

Практичні вправи

Вправа 20

Продумайте та виголосіть тости, присвячені:

- 1) найкращому другові;
- 2) найулюбленішому ворогові;
- 3) незнайомій людині, до якої ви випадково потрапили на ювілей.

Вправа 21

Продумайте та виголосіть поминальні промови або епітафії, присвячені:

- 1) Мерлін Монро або іншій відомій людині, актрисі, історичному персонажеві тощо;
- 2) Вашому дідусяві, якого вже немає на світі (або іншому померлому родичеві);
- 3) літу.

Порада: будьте сміливішими, уникайте штампів і кліше, шукайте оригінальні рішення. Що більше ви складете власних промов, тостів та епітафій, то більшу кількість балів маєте змогу отримати. *До речі, що таке епітафія?*

Вправа 22

Доповніть подану групу приказок про мовлення, у яких використано антитезу (протиставлення).

Або розумне казати, або зовсім мовчати. Більше слухай, менше говори. Шабля ранило тіло, а слово – душу. Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова – завзятих ворогів.

Вправа 23

Підберіть синоніми до слова *говорити* (не менше 10-15). Розкрийте відтінки у їх значенні.

Вправа 24

Додайте кінцівки (чи початки) до наведених приказок. У яких ситуаціях доцільно було б їх використати?

- A) *Краще з мудрим загубити, ніж...*
- B) *... – слово його тепле.*
- C) *Не говори про себе добре, бо не повірять, не говори й погане, бо...*
- D) *... часом чоловік йде в гору, а часом в долину.*
- E) *Яка хата – такий тин, який...*
- F) *Те твоє, що...*
- G) *..., ніж дурного поміч.*
- H) *Якби люди не вмирили, то б...*
- I) *..., а рук прикладай.*
- J) *Небита жінка, як...*

- К) ..., поки не перескочиш.
- Л) На те щупак у річці, щоб...
- М) ..., але за все мусиш платити.
- Н) Живи так, ніби ти маєш завтра вмерти, а працюю так, ніби...
- О) ..., вона б небо зрила.

Вправа 25

Замініть слова-позички питомою українською лексикою: *інтенція, рецепція, суїцид, фан, бренд, промоушн, памперс, трансформер, андеграунд, маркетинг, кастинг, пресинг, прайс-лист, дилер, трейдер, провайдер, спічрайтер, дайджест, плейер, скейтборд, котон, степлер, генереція, шейпінг.*

Вправа 26

З'ясуйте значення слів: *глузд, тям, вахлак, проноза, силеча, хвижа, щерть, допіру, суспіль, суціль, борсатися, подекувати, репїжить, сахатися.*

Вправа 27

Доберіть до пропонованих слів і словосполучень не менше 10 синонімів (власне українських слів, приказок тощо): *нещасна людина,*

ТЕМА 10. Промова на морально-етичну тему з елементами дискусії

План

1. Риторична категорія етосу.
2. Особливості промов на морально-етичну тему.

Література

1. Гойхман О.Я., Над Т.М. Основы речевой коммуникации. – М., 1997.
2. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон. – М., 1994.
3. Мейзерский В.М. Философия и неориторика. – К., 1991.
4. Султанов Ш. Плотин. Единое: творящая сила созерцания. – М., 1996.

Теоретичні відомості

Таблиця 4

<i>Роди красномовства</i>	<i>Види красномовства</i>
Соціально-політичне красномовство	Політична промова, звітна доповідь, агітаційна промова, політогляд, парламентська промова, мітингова промова, дипломатична промова
Академічне красномовство	Лекція, курс лекцій, наукова доповідь, огляд, реферат, дискусія, наукове повідомлення
Судове красномовство	Звинувачувальна судова промова, прокурорська промова, промова обвинувача, захисна (адвокатська) промова, самозахисна промова, промови свідків
Соціально-побутове красномовство	Ювілейна промова, застільна промова (тост), поминальна промова, усна побутова оповідь, похвала, анекдот
Військове красномовство	Промова-наказ, інструктивна промова, промова-заклик, виступ на військово-політичну тему
Гомілетика (церковно-богословське красномовство)	Церковна проповідь, духовна бесіда, промова на соборі тощо
Рекламне красномовство	Рекламні слогани, тексти телевізійних рекламних роликів, письмові рекламні тексти
Комп'ютерне красномовство	Розмова в чаті on-line, електронна пошта, спілкування на сайтах

Жанри красномовства – це різновиди усних публічних виступів. Розрізняють такі основні роди монологічного красномовства:

Усі ці види красномовства послуговуються загальними риторичними законами, спільними риторичними категоріями. Йдеться про три основні категорії риторики – логос, етос, пафос.

Зокрема, поняття **пафосу** співвідносилось в класичній риторичі із засобами переконання, що апелюють до почуттів аудиторії. Сутність пафосу виявлялася в тім, що промовцю слід було вміти викликати в слухачів почуття, які б могли вплинути на їхню думку. Питання, яке поставало перед промовцем у цьому аспекті, було таке: чи має він і сам відчувати ті почуття, до яких схиляє присутніх? І якщо так, то чи має він право “показувати” ці почуття слухачам?

Риторика вчила бути щирим, однак контролювати пафос і не виставляти його напоказ. Риторично освічена людина повинна була вміти викликати ніжні почуття у слухачів без того, щоб бути

театральним. Складність цієї установки, до речі, й зумовила доволі кумедну долю слова “пафос” в історії людства: з одного боку, його надалі стали сприймати як високопарність, театральність і штучність емоційності, з іншого – як особливу урочистість у відповідальних ситуаціях.

Практичне завдання

Підготуйте до виголошення промову на одну із запропонованих тем:

1. “Аборт: проблема вибору”
2. “Чи потрібен коханню закон? (цивільні й традиційні шлюби)”
3. “Еміграція – зрада Батьківщині?”
4. “Чи можлива дружба між чоловіком і жінкою?”
5. “Чи існує жіноча дружба?”
6. “Справжнє кохання – раз у житті?”
7. Власна тема

Пам’ятайте, що промова розрахована на 2-3 хвилини, докази

ТЕМА 11. Судове красномовство

План

1. Особливості судової промови як жанру риторики.
2. Логос, етос, пафос як засоби переконання.
3. Способи доведення й спростування.

Література

1. Аннушкин В.И. История русской риторики: Хрестоматия. – М., 1998.
2. Демосфен. Речи: В 3-х т. – М., 1994.
3. Молдован В.В. Судова риторика: Навч. посібник – К., 1996.
4. Овчиннікова А.П., Хаджирадева С.К. Основи ораторської майстерності в умовах конфліктної взаємодії: Навч. посібник. – Одеса, 2005.

Теоретичні відомості

Судове красномовство виникло з появою держави, права, судів і законів.

1864 року в Російській імперії, до складу якої входила Україна, була проведена судова реформа, яка запровадила суд присяжних, відділила суд від адміністрації, закріпила виборність суддів, змагальність кримінального процесу. Була створена адвокатура. Між звинуваченням і захистом проходили публічні змагання, які викликали інтерес слухачів.

З’являється ціле сузір’я талантів: Ф.Н. Плевако, П.С. Пороховщиков (П. Сергєйч), В.Д. Спасович та зірки з України: С.А.

Андрієвський (родом із Катеринослава, закінчив юридичний факультет Харківського університету), М.П. Карабчевський (народився в Херсонській губернії; освіта – Миколаївська реальна гімназія, юридичний факультет Петербурзького університету, адвокатура Петербурзької судової палати; коло інтересів – наука, публіцистика, літературна критика, художня проза, поезія. Помер в еміграції в 1925 році), Микола Криленко (1885-1938; народився у Смоленській області в сім'ї політичного вигнанця з України. Закінчив юридичний факультет Харківського університету. Був головою Верховного трибуналу при ВЦВК, прокурором Російської Федерації), Микола Холєва (1858-1899; народився в м. Керчі Таврійської губернії. Освіта – місцева класична гімназія та юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету. Працював в адвокатурі при Петербурзькій судовій палаті. Займався літературною діяльністю, брав участь у виданні газет і журналів, працював секретарем комісії зі збирання юридичних звичаїв при етнографічному відділенні Географічного товариства), Роман Руденко (1907-1981; народився в Чернігівській губернії. Освіта – Московська юридична школа та Вищі юридичні курси при Всесоюзній правовій академії в 1941 році. Генеральний прокурор СРСР. Почесний доктор юридичних наук університету ім. Гумбольдта (1960), Празького університету (1966). Виступав із звинувачувальними промовами на міжнародному процесі у Нюрнберзі), Анатолій Коні (1844-1927; мати – актриса, письменниця, родом з Полтавщини; батько – доктор філософії. Закінчив юридичний факультет Московського університету. Працював помічником прокурора в Сумах, Харкові. У 28 років стає прокурором Петербурзького окружного суду. Брав участь у процесі Віри Засулич, що закінчився виправдальним вердиктом. Доктор кримінального права за сукупністю робіт, професор кафедри кримінального судочинства Першого Петроградського університету, з 1919 року – професор Інституту живого слова. У 1910 обраний (разом із Л. Толстим, А. Чеховим і В. Короленком) академіком словесності. Нагороджений шістьма золотими медалями Академії наук і вісьма орденами царського уряду).

Кожна промова Коні ставала неодмінно помітною громадською подією. Виступав Анатолій Федорович, як правило, без жестів, майже не підвищуючи голос. І при цьому спирався на товстезну книгу судових уставів Російської імперії. Він ніколи цю книгу під час виступів не читав, просто пудовий том у чорній палітурці з тисненим золотим орлом додавав ще одну імпазантну деталь до його зовнішності (величезний лоб, борода лопатою, як у старих піратських

шкіперів, орлиний погляд, прекрасний голос, ретельно продуманий костюм). Письменник, сенатор, академік, друг Тургенєва й Толстого (саме він підказав сюжети “Воскресіння” та “Живого трупа”).

У судовому засіданні при розгляді кримінальних, цивільних і адміністративних справ можна виділити такі види судових промов:

1. Обвинувачувальні промови прокурора.
2. Захисні промови адвоката.
3. Самозахисна промова підсудного.
4. Промови потерпілого і його представників.

Промови представників громадських і трудових колективів та ін.

У Судовій риториці можна виділити три засади: психологічну, етичну й логічну. Готуючись до виступу, судовий ритор повинен з'ясувати для себе три питання:

- Що трапилося і чому трапилося?
- Що потрібно довести суддям?
- Чим можна вплинути на їхнє рішення?

Підготовка судової промови розподіляється на кілька етапів: збирання матеріалів, аналіз матеріалів, систематизація матеріалів, письмова підготовка промови.

Кожен судовий ритор, відповідно до своєї процесуальної позиції, аналізує і дає оцінку зібраним доказам, формулює свої висновки й обґрунтовує їх тими даними, які були здобуті в процесі розслідування і судового розгляду справи. Цим самим забезпечується всебічність, повнота й об'єктивність дослідження. Судді та інші учасники судового процесу чекають найбільш переконливих висновків риторів.

Технологія проведення заняття: Практичне заняття з теми “Судове красномовство” проходить у вигляді засідання суду, на якому відбувається розгляд кримінальної справи.

Матеріалами справи є тексти художніх творів на вибір:

“Орґія” Лесі Українки.

*1.1. Не громом праведним, святим
Тебе уб'ють. Ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Уб'ють обухом.*

Тарас Шевченко. “Неофіти”, 1857

*1.2. Завжди терновий вінець
Буде кращий, ніж царська корона.
Завжди величніша путь
На Голгофу, ніж хід тріумфальний.*

Леся Українка.

“Завжди терновий вінець...”, 1900

“Новина” Василя Стефаника.

*Смерте, бабо-сповитухо,
Лікарю людський останній,
Ти одна нам гоїш духа
В нашій долі безталанній.*

Пантелеймон Куліш.
“Маруся Богуславка”, 1899

*Лиш боротись – значить жити...
Vivere temeno!*

Іван Франко. “Vivere temeno!”, 1883

“Чорна пантера, білий ведмідь” Володимира Винниченка.

3.1. *Митець мусить втікати з життя для того, щоб його впізнати. Мусить втікати з життя, дріб'язкового побуту, тому що він розносить митця на частки. Митець мусить, як Демокріт, виколоти собі очі, щоб нарешити заглянути в середину речей, щоб пізнати її, щоб пізнати істину життя.*

Михайло Осадчий. “Більмо”, 1968

3.2. *Собі поети залишають,
Всі інші відкидаючи права:
Належати до тих, кого вбивають,
А не до тих, хто холодно вбива.*

Леонід Первомайський.
“Коли не замовкає...”, 1968

Студентська група розподіляється навпіл: адвокати й обвинувачі. Кожен студент готує свою промову, захисну чи звинувачувальну, мета якої відповідно довести вину чи виправдати дії підсудного (головного героя кожного з творів). Епіграфами або тезами промов

ТЕМИ 12-14. Колоквіум “Вибори оратора всіх часів і народів”

План

1. Передумови появи та розвитку красномовства в Давній Греції. Демократія та риторика.
2. Горгій. Горгіанські фігури.
3. Судове красномовство. Лісій. Демосфен.
4. Риторична спадщина Сократа.
5. Платон – видатний оратор і мислитель.
6. Вчення Аристотеля: значення для риторики.
7. Епоха Цицерона в риторичі.
8. Риторична спадщина І. Туrowsького.
9. Феофан Прокопович. Риторичні здобутки.
10. Значення риторичної спадщини Михайла Ломоносова.

Література

1. Аристотель. Сочинения в 4-х т. Т. 2. – М., 1978.
2. Демосфен. Речи: В 3-х т. – М., 1994.
3. Граудина Л.К., Миськевич Г.И. Теория и практика русского красноречия. – М., 1989.
4. Кельман А.Б. Риторика в тени пирамид. – М., 1988.
5. Корнилова Е.Н. Риторика – искусство убеждать. Своеобразие публицистики античной эпохи. – М., 1998.
6. Клюев Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция): Учебное пособие для вузов. – М., 1999.
7. Кузнецова Т.И., Стрельникова И.П. Ораторское искусство в Древнем Риме. – М., 1976.
8. Лисий. Речи. – М., 1994.
9. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон. – М., 1994.
10. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Ранний эллинизм. Ч. II, III. Риторика. – М., 1979. – С. 434-512.
11. Ораторы Греции. – М., 1985.
12. Стратий Л.М., Литвинов В.Д., Андрущенко В.А. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии.
13. Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве. – М., 1972.

Теоретичні відомості

Передумови появи красномовства в Давній Греції. Мистецтво красномовства як особливий різновид творчої діяльності було породженням винятково грецької культури і того світогляду, яке стало підґрунтям європейської цивілізації. Відомий базельський професор Якоб Буркгардт (до речі, вчитель Ніцше) відкрив фундаментальний принцип грецької культури – принцип змагальності. Грецький менталітет мав дивовижну здатність, яка виділяла його з-поміж інших давніх народів. **Агоністика** (від гр. змагання, гра, боротьба, бій, судовий процес) – нестримне прагнення до будь-яких змагань в усіх сферах суспільного життя. Ось чому саме в Елладі народилися сповнені духом змагальності звичні для європейців звичаї – Олімпійські ігри, драматичні змагання, публічні диспути мудреців і філософів.

Давня Греція вела своє літочислення не від дати народження Бога (Ісус у християн) чи міфічної дати (переселення Мухаммеда в Медину – в ісламі), а від початку Олімпійських ігор (із 776 р. до н.е.). Спочатку Олімпійські ігри – релігійне дійство на честь Зевса Олімпійського – мали тісний зв'язок із культом померлих. Пізніше

вони перетворилися на унікальну подію в культурному та політичному житті Греції (там виступали Геродот, Платон, Демосфен; встановлювався священний мир).

Принцип змагальності так само ліг в основу принципу драматичних змагань. Дидаскалії (офіційні записи підсумків драматичних змагань) називали імена переможців. Першими часто називалися Есхіл і Софокл, а Еврипід перше місце отримував лише тричі.

Нарешті, сократівська система філософії наполягала на наявності абсолютної істини, яка виникає при зіткненні кардинально протилежних думок і є десь посередині. Та ж агоністика живе й у сократівському діалозі та його пізнішому жанровому перетворенні – діатрибі.

Софістика. Поняття “софіст” (від гр. вчитель мудрості) спочатку означало “здатний стати майстром” або просто “майстер”. З середини 5 ст. до н.е. софістами стали називатися вчителі, які давали платні уроки. Софістика – духовно-виховне й філософське вчення в Греції 5 і 4 ст. до н.е. – базувалося на суб’єктивізмі й запереченні об’єктивної істини. Відомим є вираз Протагора: “Людина – міра всіх речей: тих, що існують – що вони існують, тих, що не існують – що вони не існують”. Софісти вперше систематизували поняття лінгвістики, логіки, риторики, етики, теорії державного устрою. Звернувшись до теорії мовлення, Протагор заговорив про грамотне й нормативне висловлювання думок, звідси з’явилися правила граматики й орфоєпії.

Софістичне вчення було першим досвідом “вищої освіти”, тобто формування особистості засобами раціоналістичного знання. У цілому софістика – дітище демократії: замість родової елітарності створювалася інша – елітарність освіченості й знання. Об’єктивної істини немає – є лише суб’єктивне судження про неї: людина є мірою всіх речей. Тому не можна говорити, що одна позиція істинніша за іншу. Слід казати, що одна позиція переконливіша за іншу. Навчити переконливості, навчити “робити слабку позицію сильною” – так уявляли своє головне завдання вчителі-софісти.

Найбільш відомим постулатом софістики стала формула Протагора: “про будь-який предмет можна висловлювати дві протилежні одна одній думки”.

Софізм (від. гр. – судження, придумане розумно, хитро) – один із видів логічних помилок, умовивід, що формально здається правильним, а насправді ґрунтується на навмисне неправильному доборі вихідних засад. Софізм є особливим засобом інтелектуального

шахрайства, спробою видати брехню за істину, вводячи таким чином в оману. Звичайно софізм обґрунтовує яку-небудь нісенітницю, абсурд або парадоксальне твердження, що суперечить загальновідомим уявленням. Наприклад: “Те, що ти не загубив, те ти маєш. Роги ти не загубив, отже, у тебе є роги”. Протилежне – паралогізм [Зоряна Куньч. Риторичний словник. – К.: Рідна мова, 1997. – С. 2-69].

5 найбільш відомих хитроців:

1. “Post hos, propter hos” (пост хок, проптер хок)

“Умовивід”, в якому часова послідовність отожднюється з причинно-наслідковою. Улюблений “аргумент” тих, хто тлумачить сноведіння, ворожок та інших забобонних людей. У спрощеній формі може бути представлений таким міркуванням: “Учора вранці чорна кішка перебігла дорогу студентові N. Удень він провалився на іспиті. Сьогодні вранці та ж кішка перескочила через дорогу перед студенткою K. Сьогодні ж K. отримала на іспиті двійку. Отже, чорні кішки, що перебігають дорогу, – причина наших невдач”.

2. “Argumentum ad ignorantiam” (аргументум ад ігноранціам).

Умовивід, що спирається на “доказ” від “невідомості”, від “незнання”. У спрощеній формі виглядає так: “Цього не може бути, бо я ніколи не бачив”. Це улюблений доказ людей, що мислять консервативно. В ще простішому вигляді набуває форми заперечення будь-якого абстрактного поняття.

3. “Petitio principii” (петіціо принципіі).

“Умовивід”, який ґрунтується на отождненні “аргументу” й висновку. В спрощеній формі представлено у широко відомому “судженні” чехівського персонажа: “Цього не може бути, тому що цього не може бути ніколи”.

4. “Quaesito” (квезіціо).

Хитрість, яку описано в деяких риториках епохи Відродження. Від лат. *розслідування, слідство, допит*. Найчастіше замінюється описовим терміном “нечесне питання” (наприклад, в словнику Ланера – “rigged question”). Там же знаходимо приклад: “Ви перестали бити свою дружину?” Питання, яке передбачає прийняття того недосказаного “умовиводу”, яке в ньому (ніби нишком) стверджується.

5. “Ignoratio elenhi” (ігнораціо еленхі).

“Умовивід”, у якому “доказ” ніяк не стосується предмета суперечки й висновку. Наприклад: “Потому что “потому”, что кончается на “у”. Для наочності наведемо цікавий “диспут” між Остапом Бендером та ксьондзом Морошеком. Морошек використовує один із різновидів “квезицій”, а Остап – “ігнораціо еленхі”.

Цитуємо мовою оригіналу:

“– Как же вы утверждаете, что бога нет, – начал Алоизий Моросшек задушевым голосом, – когда все живое создано им!.. – Знаю, знаю, – сказал Остап, – я сам католик и латинист. Пуэр, соцер, веспер, генер, либер, мизер, аспер, тенер. – Эти латинские исключения, зазубренные Остапом в третьем классе частной гимназии Иллади и до сих пор бессмысленно сидевшие в его голове, произвели на Козлевича магнетическое действие. Душа его присоединилась к телу, и в результате этого объединения шофер робко двинулся вперед”.

Ильф, Петров. Золотой теленок.

Нарешті чимало вивертів пов'язано й зі сферою почуттів, з етосом і з пафосом. Це гра на симпатіях/антипатіях слухачів, гра на почутті милосердя, прощення; шантаж, гра на недовір'ї до авторитетів, до тих рис характеру особи, які не мають нічого спільного з його доказами.

Попередники красномовства. Проте не слід гадати, що перші риторичні починання на порожньому місці у 5 ст. до н.е. До їхніх послуг була найдавніша традиція епічної та ліричної поезії, яка у своїх цілях і власних жанрах створювала взірці риторичного мистецтва. Більшість дослідників вказують на промови царів під час зборів воїнів в “Іліаді” Гомера як на ранні фіксовані прояви публічного мовлення. Протягом багатьох століть Гомер залишався непорушним авторитетом античного світу, але приклади красномовства подавав і Гесіод – майстер афоризму:

Слава погана миттєво приходить, підняти її людям

Дуже легко, але нести важкувато й кинути непросто.

Демократія і риторика. Класична афінська демократія сформувалася в кінці 5 – на початку 4 ст. до н.е. зусиллями видатних реформаторів роду Солона, Клісфена, Ефіальта. Найбільше досягнення Афін – правовий устрій держави. До початку 4 ст. до н.е. жителі Аттики, як і решта греків, потерпали від свавілля **евпатридів** (знаті), які найбільш за все цінували шляхетність походження й рівень статків. Родова аристократія мала свою раду – **Ареопаг**, який вирішував усі проблеми – від державних до кримінальних. Постанови Ареопагу приймалися згідно з усною традицією. Великою перемогою афінського демосу став запис законів, здійснена архонтом-фесмофетом Драконтом. Аристократ Драконт зробив вимушену поступку народові, але його закони увійшли в прислів'я як символ жорстокості.

Головний кордон аристократії було знищено, і прийшов час Солона – отця-засновника афінської демократії. Саме за Солона було

створено суд присяжних, або *гелію* (від гр. “сонячне місце зборів”) – демократичний верховний суд, суддею якого міг стати будь-який громадянин Аттики поза майновим цензом, який досягнув тридцятирічного віку. Залежно від важливості справи суддівські засідателі обиралися жеребом по 201, 401 та 501, а в особливо важливих кримінальних процесах – 1001, 1501, 2001 суддів. У виняткових випадках (*остракізм*) суддівську палату складали 6000 геліастів. Чисельність кожної колегії виключала можливість підкупу. Перед початком розгляду справи геліасти присягали бути справедливими. Проте Солонів суд не мав сучасних інститутів прокуратури, слідства й захисту. Зазвичай звинувачем виступав сам потерпілий, у розповіді якого викладалися матеріали справи. У випадку смерті потерпілого чи з іншої причини, яка унеможлилювала його виступ у суді, за законами Солонів міг виступити “усякий охочий”, тобто родич, друг чи просто громадянин. Функції захисту виконував сам звинувачуваний, і лише пізніше – оратор, що наймався. Зрозуміло, що рішення суду багато в чому залежало від враження, яке створював на суд той чи інший його учасник. Переконливість і логічність промови, природність і шляхетність поведінки, вміння вплинути на почуття суддів відігравали величезну роль. Звідси й народилося бажання блискуче говорити, вміти триматися на публіці тощо.

Після заслуховування сторін шляхом таємного голосування без дебатів оголошувався вирок. Закони Солонів назавжди визначили правовий побут Афін. У свідомості древніх Афін навечно стали “містом адвокатів”, а його мешканці – “вічними позивачами”. 600 років потому, у 2 ст. до н.е., Лукіан продовжував жартувати: *“Кожного разу, вдивляючись у Гетику, я помічав гетів, що страждають, коли ж я обертався на скіфів, то бачив, як вони кочують із кибитками. Ледь переводячи погляд убік, я міг спостерігати єгиптян, які обробляють землю; фінікійці мандрували, кілійці здійснювали розбійні напади, лаконяни самі себе бичували, афіняни судилися”*.

Однак афінський суд розглядав справи, непередбачені законами, як було у випадку суду над Сократом (399 р. до н.е.), коли смертельний вирок винесли за звинуваченням в інакodomстві.

Ще на початку 5 ст. до н.е. за Клісфена було введено *остракізм* (від гр. черепок) – рішення про насильницьке вигнання під загрозою смертної кари. Раз на рік народні збори виносили рішення: чи слід організувати остракізм. Остракізмові звичайно підлягали люди нерядові: видатні політичні й державні діячі. Остракізм слід було

заслужити. Так, афіняни піддали остракізму реформатора Солона й вигнали його з Аттики на 10 років. У випадку прийняття рішення про остракізм у суді організовувалося голосування за допомогою черепків, на яких кожен писав ім'я політичного діяча, небезпечного для демократії (потенційного претендента на тиранію). Вигнання вважалося вирішеним, якщо проти звинувачуваного подавалося не менше 6 тисяч голосів. *Афінський суд тричі піддавав вождя афінської демократії Перикла остракізмові, але жодного разу не набиралося 6 тисяч черепків із його ім'ям.*

Іншим досягненням Солона стала реформа еклексії (з гр. “збори викликаних”, оскільки про день його проведення завчасно проголошували посланці) – віче, яке існувало ще при басилеях-царях. Солон позбавив Ареопаг – найміцніший важіль аристократії в державі – основних політичних функцій і передав їх еклексії. Тепер саме віче приймало рішення про війну й мир, про відносини з іншими державами, обирало посадовців і контролювало їх діяльність. У 509 р. до н.е. Клісфен продовжив реформу, “змішавши громадян між собою”, в результаті чого порушилися родові зв'язки аристократії, вона назавжди втратила владу, а Аттика стала поділятися на 10 адміністративних філ.

Нарешті, рада, або *буле*, також була створена Солоном. За Солона у раду обиралися 400 громадян (по 100 від кожної філи). Клісфен збільшив його до 500 (по 50 від кожної філи), і за цією назвою рада увійшла в історію як *Рада п'ятисот* і стала найвищим адміністративним органом демократичних Афін, у якій усі рішення приймалися колегіально і вміння переконати в своїй правоті стало головною зброєю політика. Десята чергова частина Ради п'ятисот називалася *пританія* і по черзі виконувала державні функції протягом 1/10 частини року (35-36 днів). Члени Ради п'ятисот – *притани* – обиралися на 1 рік голосуванням по філах. Аристократична колегія архонтів відійшла на задній план.

У результаті таких демократичних перетворень в Афінах кінця 5 – початку 4 ст. до н.е. *ораторське слово перетворилося на необхідну ланку державної системи.*

Перші вчителі красномовства. Софісти – платні вчителі красномовства. Усі вони вчили “красно говорити”, але одні займалися переважно теоретичною та практичною розробкою правил риторики, інші навчали укладанню та виголошенню політичних і судових промов, треті вчили вести спори.

Серед перших називають Корака і Тися – сицилійців, які викладали в Афінах. Уже на Сицилії **Корак** був відомим державним

діячем, проте він полишив державні справи й відкрив риторичну школу, видав збірку “загальних місць” – хрестоматію готових прикладів для заучування, щоб вставляти їх у виголошувану промову.

Навчившись від Корака мистецтва говорити, **Тисій** сам зробився вчителем риторики і, покладаючись на свою вправність вести судові справи, не став платити вчителеві винагороди. Корак притяг Тися до судової відповідальності. “Скажи мені, Кораку, – звернувся до свого колишнього вчителя Тисій, – вчителем чого я себе називаю?” “Мистецтва переконати кого завгодно”, – відповідав Корак. “Але якщо ти навчив мене цього мистецтва, то ось я тебе переконую нічого з мене не брати; якщо ж ти не навчив мене цього, то й у цьому випадку я тобі нічого не винен, адже ти так і не навчив мене красномовства”. На це Корак відповів: “Якщо, навчившись у мене мистецтва переконувати, ти переконуєш мене нічого з тебе не брати, ти маєш заплатити мені, бо навчився переконувати; якщо ж ти мене не переконуєш, то ти знову винен мені винагороду, оскільки я не переконаний не брати з тебе грошей”. Замість вироку судді сказали: “У дурного ворона дурні яйця. Як воронята ладні пожертви своїх батьків, так і ви пожираєте одне одного”. (Це був каламбур, бо по-грецьки “корак” значить “ворон”).

Методичний коментар до колоквіуму

Історія риторики є загальною темою чотирьох лекційних і чотирьох групових занять. Промови в академічному жанрі готують усі студенти. У другій половині навчального триместру визначаються студенти з найвищим рейтингом, яким надається право укласти й виголосити таку промову на лекційному занятті (2 лектори на одну тему). Решта студентів готується до колоквіуму.

Завдання для тих студентів, які готуються виголошувати промови на лекції. Визначені (за 2 тижні до лекційного заняття) лектори, користуючись списком літератури до курсу й отримуючи необхідні консультації викладача, самостійно укладають текст лекції, розрахований на 1 годину 20 хвилин усного виступу. До тексту самої лекції додається план, список використаних джерел, контрольні питання з теми або тестові завдання. У письмовому тексті маркуються ті відомості, які необхідно задиктувати аудиторії. Загалом лекція виголошується, а не читається. Заохочується використання наочного матеріалу (портрети риторів, таблиці, схеми тощо). Із двох осіб, які готують лекцію, виступати можуть обидва по черзі або ж один – кількість отриманих балів є однаковою. Відмінне виконання цього завдання звільняє студентів-лекторів від письмової частини заліку (контрольної роботи).

Завдання для студентів, які готуються до колоквіуму. Заняття-

колоквіуми проводяться після відповідних лекційних занять з однієї теми. Мета колоквіуму – поглибити, конкретизувати й закріпити інформацію лекційного заняття. Тема колоквіуму: **“Вибори оратора всіх часів і народів”**.

Студенти академічної групи розподіляються на 10 підгруп (виборчих штабів) відповідно до плану заняття. Кожна група готує усний 20-хвилинний агітаційний виступ про обраного риторика.

Промова штабу складається щонайменше з двох обов'язкових частин: біографічні відомості та риторичні здобутки. Інформаційна складова промови:

- відомості, що вже були озвучені на лекції, але потребують поглиблення;
- нові цікаві факти;
- що саме робить цього оратора гідним звання “Найвидатніший”.

Визначають, який із виборчих штабів переміг, студенти-лектори та викладач. Критерії оцінювання:

1. Змістовність, повнота й ґрунтовність матеріалу.
2. Оригінальність і логічність викладу.
3. Мовленнєве оформлення й виконавська майстерність.

Під час виголошення агітаційно-академічних промов представниками певного штабу решта студентів веде конспектування промови. У зошиті мають бути записані найосновніші й найцікавіші відомості.

Зразок конспекту промови штабу:

“Феофан Прокопович – видатний діяч у галузі культури й літератури Петрівської епохи, засновник просвітництва, поширювач ідей Ренесансу й Реформації, оратор і публіцист, драматург, поет і теоретик літератури.

Праця Ф.Прокоповича, написана латиною, “De arte poetica” – це курс лекцій з історії поезії, прочитаний ним у 1705 році. У 1706 р. Феофан Прокопович у Києво-Могилянській академії став викладати курс риторики й написав підручник (трактат) “De arte rhetorica librix”. У своїх курсах він порушує багато теоретичних питань. Своєю творчістю він вніс у Київську академію поняття про те, що піїтика (поетика) в основі своїй нічим не відрізняється від риторики. “De arte rhetorica librix” – це курс лекцій з гомілетики, тобто це рекомендації до створення церковних проповідей, які є теоретичним узагальненням і практичними порадами з мистецтва красномовства в цілому.

Не обмежуючи ораторське мистецтво лише потребами церкви, у прикладній частині своєї риторики Ф.Прокопович глибоко й змістовно говорить про п'ять видів красномовства: про промови епідейктичні, про церковне красномовство, про листи, про “спосіб

писання історії”, про красномовство судове.

Багато уваги Прокопович приділяє питанням стилю, а стилістичні засоби розуміє як засоби художньої виразності. Говорить про відповідність між стилем і предметом промови, причому важливим є не стільки жанр, скільки тематика промов.

Прокопович продумує ті психологічні прийоми, які допомагають слухачеві сприймати промову. Розробляє багато практичних завдань, спрямованих на оволодіння риторичним мистецтвом.